

ANADOLU'NUN, ESKİ ŞARK VE ESKİ GARP DÜNYALARI ARASINDAKİ YERİ

Yrd. Doç. Dr. Ekrem MEMİŞ (*)

Bilindiği üzere, eski şark medeniyetleri, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'da vücut bulmuştur. Bunlardan Mısır ve Mezopotamya'da tarihi devirler MÖ. 32. asırda başlamış, buna karşılık Anadolu, tarihi devirlere ancak MÖ. 2. binyılda girebilmiştir. Bu gecikmenin çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerden birisi de coğrafi mekândır.

Herkesçe bilinmektedir ki, bir ülkenin coğrafi şartları, o ülke üzerinde yaşayan kavimleri çeşitli şekillerde etkilemektedir. Mesele etrafı denizlerle çevrili bir ülkede ya da adalarda oturan kavimler, ister istemez geçimlerini denizden sağlamak zorunda kalmışlardır. Toprakları verimli bir ülkede yaşayan halk ise geçimini tarım ve hayvancılık yaparak sağlamıştır.

Anadolu, haritaya bakıldığında da görüleceği üzere, Asya ile Avrupa kıtaları arasındaki en kısa yolu oluşturur. Başka bir tabirle, adı geçen iki kıta arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Anadolu, bu durumu dolayısıyla tarihin en eski devirlerinden itibaren, Garp'tan Şark'a, Şark'tan Garp'a yönelmiş pekçok kavimler göçüne sahne olmuştur. Bu kavimler, ister doğuya, isterse batıya gitsinler, geçici ya da sürekli olarak Anadolu'da kalmışlar ve Anadolu'nun kültürel bünyesi üzerinde az yada çok değişiklikler yapmışlardır.

Biz şimdi, MÖ. 3. binyıldan itibaren, Anadolu'nun, Eski Şark Dünyası ile Eski Garp Dünyası arasında oynadığı rolü, kronolojik bir sıra takip ederek, ana hatlarıyla gözler önüne sermeye çalışalım.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Mezopotamya ve Mısır'da tarihi devirler başladığı zaman, Anadolu, henüz tarih öncesi devirleri (prehistorya) yaşıyordu.

Bu nedenle, Anadolu'nun MÖ. 3. binyıl tarihinin ilk kısımlarını, ar-

(*) Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekan Yardımcısı ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölüm Başkanı

keolojik belgelerden öğrenmekteyiz. Buna göre, en eski yerleşme merkezleri, Batı ve Orta Anadolu bölgelerinde kurulmuştur. MÖ. 3000'lerde Truva I, biraz sonra Truva II, Dorak, Alacahöyük, Alışar, Horoztepe tunç çağı yerleşmeleri, bu devirde Anadolu'da değişik uygarlıkların meydana geldiğini ortaya koymuştur. Gerçekten, Batı Anadolu'daki Truva I ve II yerleşmeleri, «megaron» (1) tipi yapı tarzının görüldüğü ilk yerleşme merkezleridir (2). Orta Anadolu'da ise, aynı tip yapı tarzı daha sonraları, özellikle MÖ. 2. binyılda görülecektir. Yunanistan'da ise megaron yapı tarzı, Orta Helladik Devirden (MÖ. 2100-1700) itibaren görülür. Yapılan yoğun arkeolojik kazılar neticesinde, megaron tipi inşaat tarzının, Batı Anadolu kökenli olduğu ve buradan Anadolu'nun öteki bölgelerine ve Ege adalarına yayıldığı anlaşılmıştır. Demek ki, Yunanistan, inşaat tarzı bakımından Anadolu medeniyetinin etkisi altında kalmış ve daha sonra bu yapı tarzını tamamen benimsemiştir.

MÖ. 3. Binyılın ikinci yarısından itibaren, Anadolu hakkında bilgi veren vesikalarımız mevcuttur. Bunlar, Mezopotamya'da büyük bir imparatorluk kurmuş olan Akkad krallarından Sargon ve torunu Naramsin'in Anadolu'ya yaptıkları seferleri heyecanlı bir macera romanı gibi anlatan «Şartamhari Metinleri»dir. «Mücadelelerin Kralı» anlamına gelen Şartamhari metinleri, 3 nüsha halindedir. Bu nüshalar, 1 - Mısır'da Tel el Amarna'da, 2 - Mezopotamya'da Lagas'ta ve 3 - Anadolu'da Hattuşaş (Boğazköy) kazılarında ele geçmiştir (3).

Bu metinlerden öğrendiğimize göre, MÖ. 2300-2200 yılları arasında, Anadolu'da, her şehirde bir krallık vardı. Bunlar, birbirleriyle mütemadiyen mücadele halinde idiler. Fakat buna rağmen, dıştan gelen tehlikeler karşısında içlerindeki en kuvvetli şehir beyinin etrafında toplanmasını biliyorlardı. Naramsin, Anadolu'ya yapmış olduğu seferini anlatırken, Fırat nehrini geçtiğini ve Anadolu şehir krallarına karşı savaştığını belirtmektedir. Buna göre, Anadolu şehirleri, içlerindeki en kuvvetli kralın, Hatti kralı Pampa'nın, başkanlığın-

(1) «Megaron» denilince, uzun duvarları kapı duvarını aşarak dışarıya doğru ilerleyip, açık bir avlu oluşturan, derin dikdörtgen odalı bir ev akla gelmektedir.

(2) A. M. Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, Ankara 1971, s. 24; Rudolf Naumann, Eski Anadolu Mimarılığı. Çev: Beral Madra, Ankara 1975, s. 350.

(3) Hans Hirsche, AfO XX (1963) s. 1-82 de bütün Akkad vesikalarını yeniden işlemiştir ve H. G. Güterbock, ZA 44 (1934) de Hattuşaş (Boğazköy) arşivindeki Akkad metinleri açıklanır.

da Akkادلara karşı savaşımiş idiler (4). Akkad kralı, şüphesiz galip gelmişti. Çünkü, onun mağlup olduğunu anlatan başka hiçbir yazılı vesikaya sahip değiliz.

Anadolu'nun MÖ. 3. Binyıldan sonraki tarihini ise Kayseri civarındaki Kültepe (Kaniş) vesikaları aydınlatmıştır (5). Kültepe kazılarında, 20.000'nin üzerinde yazılı kil tablet ele geçmiştir. Bunlar, Asurlu tüccarlara ait ticari ve hukuki vesikalardır. Buna rağmen, bu vesikalarla, bu devirdeki Anadolu halkının, sosyal, siyasal ve ekonomik hayatını gözler önüne sermek kabil olmaktadır. Çünkü, vesikalarda birçok şehir, tanrı ve şahıs adları ile bazı madeni maddelerin veya toprak ve hayvan ürünlerinin adları geçmektedir (6). İşte bu isimlerin tetkikinden, yerli halkın dili, dini ve ekonomik bünyesi hakkında bilgi elde edilmektedir. Asurlu tüccarlara ait olan bu vesikaların aydınlattığı MÖ. 2000 - 1800 yılları arasına tarihlenen bu zamana «Asur Ticaret Kolonileri Çağı» veya kısaca «Kültepe Çağı» denilmektedir.

Asurlu tüccarlar, Anadolu'ya niçin gelmişlerdi? Bu sorunun cevabı gayet basittir: Anadolu, o dönemlerde zengin bakır yataklarına sahipti. Asurlu tüccarlar, Anadolu'nun yerli prenslerinden izin alarak ve onlara vergi ödeyerek, şehirlerin dışına kurmuş oldukları «Karum» ya da «Vabartum» denilen alışveriş merkezleri kurmuşlardı. Buralarda Anadolu'nun yerli halkı ile ticaret yapıyorlardı (7). Genellikle bakır alıyor, buna karşılık kalay veriyorlardı. Anadolu halkı, bu iki madeni karıştırarak tunç yapmasını öğrenmişti.

Demek ki, Anadolu, yazıyı Mezopotamya'dan öğrenmişti. Eğer zengin bakır yataklarına sahip olmasaydı, tarihi devirler, Anadolu'da belki de daha geç bir zamanda başlayacaktı.

Asır Ticaret Kolonileri zamanında da, Anadolu'da yine birçok şehir devleti vardır. Bunların en güçlüleri Kaniş, Hattuş, Zalpa, Kuşşara, Mama krallıkları idi. Bunlar arasında kıyasıya bir hegemonya mücadelesi vardı (8). İşte bu şehir devletlerinden Kuşşara krallığı, MÖ. 1750'lerde, bütün Anadolu şehirlerini yenerek, onları egemen-

(4) Füzuzan Kınal, Eski Mezopotamya Tarihi, Ankara 1983, s. 79.

(5) Kültepe ilk kez 1916 da Çek bilgini F. Hrozny tarafından, daha sonra da 1948 yılında Türk Tarih Kurumu adına Prof. Dr. Tahsin Özgüç tarafından kazılmıştır. Kültepe kazıları halâ devam etmektedir.

(6) Emin Bilgiç, III. Türk Tarih Kongresi, Ankara 1948, s. 387.

(7) Füzuzan Kınal, Eski Anadolu Tarihi, Ankara 1962, s. 63.

(8) Füzuzan Kınal, Aynı eser, s. 64.

liği altına almaya ve hiç değilse, Orta Anadolu'da siyasi birliği kurmaya muvaffak olmuştur.

Daha sonra Kuşşara kralı Anitta, Anadolu'nun zengin madenlerini sömüren Asurlu tüccarları kovarak, Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri çağına son vermiştir.

MÖ. 1700-1200 tarihleri arasında Anadolu'ya Hint-Ari kökenli Hititlerin hakim olduğu görülür. Hititler, Anadolu'ya gelince, buradaki yerli halkın yüksek kültürüyle karşılaştılar. Bu yüzden, onların birçok gelenek ve göreneklerini benimsedikleri gibi, tanrılarını da benimsediler.

MÖ.1550 yılında Hitit kralı I. Mursili, Babil'i zaptetti (9). Böylece, Mezopotamya medeniyetinin kapıları Anadolu'ya açılmış oluyordu. Mursili'nin Babil'den getirdiği birçok bilgin ve sanatkarlar, Babil'in yüksek kültürünü Anadolu'ya aşıladılar.

MÖ. 1550-1450 yılları arası, Önasya dünyasının Karanlık Çağı olarak kabul edilir (10). Çünkü bu asırda, Mitanniler denilen Hint-Ari kökenli bir kavim, Kuzey Mezopotamya'yı istila etmiş ve bu istila, Eski Önasya medeniyet merkezlerindeki kültür hareketlerini felce uğratmıştı (11). Bu nedenle, vesikasızlığın sebep olduğu ve kültürün gerilediği bu devre, bilgimizin azlığı nedeniyle Karanlık Çağ denilmektedir.

Önasya dünyasına atı ve atlı harp arabasını tanıtanlar, Mitannilerdir. Daha sonra Hititler de, harp arabasını, savaşlarda kullanacaklardır.

Aynı devirde Hiksoslar da Mısır'ı işgal etmişlerdi. Mısır'a atı ve harp arabasını tanıtanlar da Hiksoslardır (12).

Daha sonraki yüzyıl içersinde Hitit devleti gittikçe kuvvetlenmiş ve o zamanların en büyük ticaret merkezlerinden biri olan Ku-

(9) King, Chronicles III, s. 105; H. Otten, Sacculum 15/2 1964 s. 121 n. 22.

(10) Eski Şark'ta genel olarak Karanlık Çağ, Telepinuş'un ölümünden, I. Şuppiluliuma'nın tahta çıkışına kadar olan zamanı kapsar. Fakat yeni keşiflerle Anadolu'da bu devir, zaman bakımından kısaltılmış, söz konusu devrin, Telepinuş'un ölümüyle başlayıp, II. Tuthalya'nın tahta çıkmasıyla sona erdiği kabul edilmiştir.

(11) Asya'dan gelen bu yeni istilacı kavimlerin Hint-Ari kabilelerinden müteşekkil olduğunu filolojik tetkikler göstermiştir. Bu hususta Bkz. (B. Landsberger, JCS VIII, s. 47).

(12) Füzruzan Kınal, Belleten 66 (1953) s. 181.

zey Suriye üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmış ve bu nedenle, Mitanni devletiyle karşılaşmak zorunda kalmıştı. Neticede I. Şuppiliuma, Mitanni devletini ortadan kaldırarak, hem Kuzey Suriye'ye egemen olmuş, hem de Hitit devletini imparatorluk haline getirmişti (13).

Bu güçlü imparator, iyi bir komutan olduğu kadar, yetenekli bir politikacı idi. Fethettiği şehirlere ya oğullarını kral olarak tayin ediyor, ya da bu şehirlerin başına yerli prensler getirerek, onlara kızlarını veriyor ve böylece akrabalık bağlarıyla durumunu sağlamlaştırıyordu (14).

Hititlerin Kuzey Suriye'ye egemen olmaları, elbetteki Mısır'ın hoşuna gitmiyordu. Nitekim, Şuppiliuma'nın ölümünden yarım asır sonra, iki devletin arası iyice açılacak ve Mısır firavunu II. Ramses ile Hitit kralı Muvattalîş Kuzey Suriye egemenliği yüzünden MÖ. 1295'te Kadeş meydan muharebesinde karşı karşıya geleceklerdir (15). Bu savaşlar 20 yıl kadar belirli aralıklarla devam etmiş, nihayet III. Hattuşili zamanında, MÖ. 1275'lerde Kadeş Barış Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın eşit şartlarla yapılmış olması, savaşta hiçbir tarafın galip gelemediğini ortaya koyar. Fakat Kuzey Suriye, savaştan sonra da Hitit hakimiyetinde kalmıştır.

III. Hattuşili devri, Hitit devletinin altın çağı olmuştur. Çünkü Mısır'la yapılan barıştan sonra, adı geçen kral, birçok imar faaliyetlerinde bulunmuştur.

III. Hattuşili'den sonra başa geçen oğlu IV. Tuthalya döneminde (16), Batı Anadolu'da birçok huzursuzluklar baş gösterir. Batı Anadolu, Homeros destanlarında Akalar denilen Ahhiyavalılar tarafından işgal edilir. Bu arada, Boğazlar yüzünden Akalarla Truvalılar arasında cereyan eden ve 10 yıl kadar devam eden savaşlar, Akaların lehine neticelenir.

IV. Tuthalya, Batı Anadolu ile uğraşmak zorunda kaldığı için, Kuzey Suriye'ye gereken önemi veremez.

(13) Füzuzan Kinal, Eski Anadolu Tarihi, Ankara 1962, s. 104.

(14) Füzuzan Kinal, Hitit Devletleri İçin K. Suriye'nin Önemli Atatürk Konferansları IV, 1970'den ayrışım. Ankara 1973, s. 11.

(15) Füzuzan Kinal, Eski Anadolu Tarihi, s. 112 - 113.

(16) Hattuşaş arşivinde bu krala ait epey malzeme ele geçmiştir (IV. Tuthalya'nın Fermanı, S. Alp, Belleten 43 (1947) s. 383; Hulaya nehri memleketi kralı Ulmi-Teşup ile muahede-Laroche, RHA 48, s. 41. IV. Tuthalya annallerinin Ranoşek tarafından Polonya dilinde tercüme ve transkripsiyonu yapılmıştır.

Bu kraldan sonra başa III. Arnuvanda, ondan sonra da II. Şup-piluliuma geçecektir. Bu son kral zamanında Ege göçleri cereyan edecek ve Hitit devleti, MÖ. 1200 yıllarında bu göçler neticesinde yıkılacaktır (17).

Görülüyor ki, Anadolu, ele almış olduğumuz MÖ. 3000-1200 yılları arasındaki dönemde, hem Şark hem de Garp dünyasından etkilenmiş, bunun neticesi olarak da Şark ve Garp kültürlerini kendi potasında eriterek, Anadolu'ya has bir kültür haline getirmeyi başarmıştır.

(17) J. H. Breasted, *A History of Egypt*, London 1948 s. 464 - 504; James B. Pritchard, *ANET*, Princeton 1955, s. 262 - 263; H. Bossert, *Altıkreta*, Berlin 1937, s. 58; R. O. Faulkner, *CAH II/2*, chp. XXIII, Cambridge 1975, s. 242-243; R. D. Barnett, *CAH II/2*, chp. XXIII, Cambridge 1975, s. 371; William Taylour, *The Mycenacans*, London 1972, s. 174; F. Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara 1962, s. 227 vd; A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara 1971, s. 87 - 88; Rudolf Naumann, *Eski Anadolu Mimarlığı*. Çev.: Beral Madra, Ankara 1975, s. 21; R.A.S. Macalister, *The Philistines*, London 1914, s. 24; Michael C. Astour, *AJA* 69/3, 1965, s. 253 - 258.